

ترجمه‌ای گرانبها از یک اثر قدیمی

عبدالحمید ربیع‌نیا^۱

ولی‌علی‌منش^۲

کتاب *اطباق الذهب فی المواعظ و الخطب* اثر ادیب، شاعر و واعظ قرن ششم ق، شرف‌الدین شفروه اصفهانی است که آن را به سبک مقامات و به زبان عربی نگاشته است. موضوع کتاب، اخلاق و حکمت عملی است که مشتمل بر صد مقاله بوده، به تقلید از کتاب *اطواق الذهب* زمخشری نوشته شده است. از این کتاب نسخه‌های متعددی در داخل و خارج از ایران وجود دارد و اخیراً نیز تصحیح شده است. از کتاب *اطباق الذهب* ترجمه‌ای مهم و با ارزش، از اوایل قرن هشتم (۷۲۸ هـ.ق) به زبان فارسی موجود است. نسخه خطی منحصر به فرد این ترجمه در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۷۰۳۸ نگهداری می‌شود. این ترجمه که به شیوه کتاب‌های ترجمه‌ای دوره سامانی و غزنوی اول نوشته شده است، اغلب مختصات سبکی کتاب‌های نثر دوره سامانی و ویژگی‌های سبکی خاص خود را دارد که گنجینه‌ای گرانبها و با ارزش برای زبان فارسی محسوب می‌شود. اگر تاریخ نگارش این ترجمه که قرن هشتم است - در نظر گرفته نشود، در ردیف کتاب‌های تألیف شده در قرن چهارم قرار خواهد گرفت.

این ترجمه که تحت اللفظی و واژه به واژه است، از جهت شمول واژگان، ترکیبات نادر و قدیمی فارسی و نوع ترجمه، بسیار ارزشمند است. برخی از این کلمات عبارتند از: شَبیلیدن (دست زدن، کف زدن)، به کار ران (وکیل)، بِخَسْت کردن (خُرخر کردن، خوابیدن)، هوسنی (هوو، زن دوم)، تن پدید کرده (مُجَسِّم)، چَسبیدن (زیغ، گمراهی، انحراف)، پُژهان بردن (غبطه خوردن)، گردلاو (گذرگاه آب، آن مقدار از زمین که

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران

a.hamid.m@gmail.com

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران

alimanesh.871@gmail.com

سواره و پیاده بتواند از آن بگذرد)، در ترجمه «هَلْ» و «أ» استفهامی، «ای» و در ترجمه «كَمْ» خبری «ای بسا» آورده شده است. «و» حالیه به «و حال آنست که» و «حال آن باشد که» ترجمه شده است. در برابر «س» مستقبل «زود باشد که» و در برابر «فَأَمَّا»، «پس خبر آنست که» آورده شده است. افعال پیشوندی نیز به سبک قدیم استعمال شده است؛ مانند: در کردن (قراردادن)، فرومردن (خاموش شدن)، برنشستن (سوار شدن)، درزدن (الحاق کردن) و چندین ویژگی سبکی دیگر که نشان دهنده استفاده از لغات قدیمی و جمله بندی به سبک قدیم است.

برخی از ویژگی‌های رسم الخط نسخه و شیوه نگارش آن بدین گونه است:

- اطلاق الذهب فی المواعظ والخطب از سفروه اصفهانی
- استعمال «د» به صورت «ذ»؛ مانند: کوزکان، بیدار شو و آلوده.
- گذاشتن دو نقطه بالای «ی» هم در کلمات عربی و هم در کلمات فارسی؛ مانند: اِلی، نُئی، آدمی و خوشی.
- استعمال «ی» به جای «بی»؛ مانند: «نیست این زندگانی نیست شونده نفسهای که می‌گردد».
- ابقای همزه بعد از مصوت «ا» در کلمات فارسی؛ مانند: بناء، وضوء، بقاء و صحراء.
- همزه هنگام اضافه گاهی به سبک قدیم حذف نشده است؛ مانند: سایه افکند بر ایشان خدای تعالی به رداء عزت خویش.
- مترجم تحت تأثیر کلمات ممدود عربی و کاربرد آن در اضافه‌های فارسی، هنگام مضاف واقع شدن کلمات فارسیای که به «ا» ختم می‌شوند، به جای «ی» میانجی، همزه آورده است؛ مانند: دست هاء قوم، صغیرها، گناه، سپیدی، روز.
- حرکت گذاری بر خلاف معمول؛ مانند:
- پیراهن، گرو، راه سپردن، مکیدن، گره، هم بستر.
- استعمال «آنچه و آنکه» به صورت «آنچ و آنک».
- عبارات عربی، کاملاً اعراب گذاری شده‌اند.
- علامت سکون در کلمات عربی به شکل «U» و «V» انگلیسی است؛ مانند: «رَقَدَت»، «نَشْكُرُکَ».
- گذاشتن سه نقطه زیر «س»؛ مانند: «سُست».
- دوگانگی در شیوه املائی؛ مانند: مُدَّت و مُدَّة، می شناسد و میشناسد.
- نوشتن «سوم» به صورت «سه ام»؛ مانند: «این مقاله سه ام است».
- حذف همزه آغازین کلمه؛ مانند: برین و آزین.
- استعمال «ا» به جای «آ» در اول کلمه؛ مانند: «امدن»، «اهستگی».
- در برخی موارد، مترادف لغات موجود در متن در حاشیه کتاب ذکر شده است؛ مانند: به زاد برآمدن: (پیر شدن) به پای سپرده: (دریش رفته) و بیرون آینده است: (ظاهر شونده است).

ترجمه‌ای گرانبها از یک اثر قدیمی / عبدالحمید ربیع‌نیا- ولی علی‌منش

■ در برخی موارد دیگر آن‌ها را در حاشیه آورده است؛ مانند:

العَفَاء: (۱) ناپدید شدن اثر (در متن)، (۲) خاک (در حاشیه).

اسباب: (۱) سببها (در متن)، (۲) رَسَنها (در حاشیه).

■ گاه نیز یا شرح و توضیح آن‌ها را در حاشیه آورده است؛ مانند:

الدُّر: مروارید بزرگ

المِلَوَاح: مرغی باشد که بر دام بندند تا مرغان برو گرد آیند.

العَرَض: آنچه به خود پاید.

در بیشتر صفحه‌های نسخه، اولین کلمه صفحه بعد، در انتهای صفحه قبل تکرار شده است.

این نسخه شامل ۱۵۴ صفحه (۷۷ برگ) است و هر صفحه آن ۲۲ سطر دارد. اندازه هر برگ ۱۵×۲۳/۵ سانتی متر و جلد نسخه تیماج قهوه‌ای رنگ است. عنوان مقاله‌ها و علامت‌های پایانی عبارت‌های عربی شنگرف است. در اوّل نسخه، تملّکی با مُهر بیضوی وجود دارد که در آن نوشته شده است: «عبدہ الراجی اسدالله بن سید محمّد باقر موسوی». در آخر نسخه نیز تملّکی به تاریخ ۹۲۸ وجود دارد. با توجه به نوشته پایانی متن، نگارش کتاب در روز سه شنبه هفتم صفر سال ۷۲۸ هـ. ق تمام شده است. از کاتب و مترجم نسخه، اطلاعی در دست نیست.

منابع:

- بهار، محمدتقی، سبک شناسی یا تاریخ تطور نثر فارسی، تهران: زوار، ۱۳۸۱
- شمیسا، سیروس، سبک شناسی نثر، تهران: میترا، ۱۳۸۷
- صدرائی خوئی، علی، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۲۵، تهران: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶
- نسخه خطی ترجمه اطباق الذهب، موجود در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۷۰۳۸

بسم الله الرحمن الرحيم
 اللهم اننا نحجزك على ما اسئلت علينا من حاجتنا
 كرمك وسئلت من شيايب بجمنا ونشكر على ما
 اقدت من كلامك القامة ورفدت من هباتك
 العاقمة وافضت من رذات عارفك ونسخت
 عنك مما اسئلت لنا من فضاح العلوم وغسلت
 عنا من اوضح اللوم وحللتنا ببرد يقينك
 المحمود وبلغت بالحمد دون المحمودات
 كرمنا بسلامة الفطرة وخصصتنا باهانة
 الفكرة واعززتنا بالنفس الناطقة وميزتنا

Handwritten notes in Persian/Arabic script are present throughout the page, including dates like '1390' and '1391' and various supplications.

صفحه اول نسخه

وَكَيْفَ وَهَيْلَةً فِي عَهْدِ الْكَبِيرِ سَلِيلِ عَيْبِ
 وَجَاوِيهِ مَحْشِيهِ مَدَاوِرِ دَرِ عَمِيدِ بِنَادِ بَرَامِدِينَ مَنُذِرِ غَيْبِ
 لَسَانِي مَهْدِي الْفِكْرِ حَادِ ذِكْرِهِ بَيْنَ الْعَالَمِينَ
 كَمِ بَدِيدِ دَرِ كَوَارِ اِهْتِشَامِ جَاوِيدِ بِنَادِ مَدَاوِرِ
 وَالْعَالَمِينَ وَجَعَلَهُ لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْعَالَمِينَ
 وَذِي انبِيَاءٍ وَكَرَمِ رِزَانِ رِاسَتِي دِي بِيَانِ جَمَانِيَا
 وَمَا ذَاكَ إِلَّا اِزْهَابُ عَرَضٍ عَنِ عَيْنِ مِيَانِ
 وَبُنُودِ آتِ مَكْرِشَا وَفِيهَا كَرِ عَضِ كَرِهِي بِرُودِ اِزْهَابِ جَمَانِيَا
 الْعَيْبِ فَسَمْعُهُنَّ وَطَيُودِ فِصَاحِ تَفَرُّقِ اجْرَاوَاهَا
 غَيْبِ مَسْ بَرِيدَانِ اِزْ مَرْغَانِ فَضِيحَانِ كَمِ بَرَا كُنْدِ شَدِ
 عَلِي جِيَالِ الْقَدْرِ مَسْ فَضْمَنْ وَادِ اِتْبَلِي اِبْرَهِيمِ
 بِرِ كَوَاهِي بَالِ كَزِي بِرِ جَمِ كَرِ اِيشَانِ بَرِ جَوْنِ بِيَارِ مَوْدِ اِبْرَهِيمِ
 رَبِّهِ بِكَلِمَاتِ فَا تَمْنَهُنَّ وَاللَّهِ اَعْلَمُ بِالْصَّوَابِ
 بِرِ مَدَاوِرِ اِزْ تَسْمِيحِي كَمِ بِرِ تَمَامِ مَوْجِدِ اِنْوَا وَطَلِ اِي تَنَالِي اِحْزَانِ اِتْرَسْتِي
 مَسْ كِتَابِ اَطْبَانِ الذَّهَبِ حَمْدِ اللَّهِ

وَإِذَا اسْتَلَى
 وَيَادُ كُنْ جُونِ
 بِيَانِ مَوْدِ

وَحَسْبُ تَوْفِيقِهِ وَقَدْ وَقَعَ الْفَرَاغُ
 مِنْ حَجْرِهِ يَوْمَ الثَّلَاثَا سَابِعِ
 شَهْرِ صَفْرِ خْتَمِ بِالْخَيْرِ وَالظَّفْرِ
 سَنَةِ ثَمَانِ وَعِشْرِينَ سَبْعَايَةِ
 هَجْرَةِ نَبَوْتِهِ مَضْطَفُوته
 عَلَى صَاحِبَيْهَا الصَّلَاةِ
 وَالسَّلَامِ وَالْحَيَّةِ

پیام بهارستان / ۳، ۳، ۳، ش ۱۱۲ / تابستان ۱۳۹۰